

بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در فضای

سایبر و غیر سایبر

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)

دکتر علی حسین حسین زاده*

محمد علی مومبینی**

شهرزاد فروتن کیا***

تاریخ دریافت: ۹۰/۳/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۱/۵/۴

چکیده

اینترنت به مثابه یک رسانه با رشد حیرت انگیز در سال‌های اخیر، تاثیر بسزایی بر زندگی اجتماعی انسان داشته است. در این مقاله سعی بر آن است تا نقش اینترنت بر سرمایه اجتماعی کاربران در فضای سایبر و غیرسایبر بررسی شود. سرمایه اجتماعی در فضای سایبر و غیر سایبر با ابعاد ارتباطی و حمایتی در نظر گرفته شده است. روش بررسی در این تحقیق، پیمایشی و ابزار سنجش پرسشنامه می‌باشد. نمونه تحقیق شامل ۳۱۳ نفر از دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز است که از طریق نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از سویی میان میزان ساعت استفاده از اینترنت و استفاده اجتماعی از اینترنت با سرمایه اجتماعی (ارتباطی، حمایتی) در فضای سایبر رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و از سوی دیگر میان میزان ساعت استفاده از

* alihos81@yahoo.com

* استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز

** mmombeini@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز

*** sh.froutankia@yahoo.com

*** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران

اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر رابطه معنادار و معکوسی وجود دارد و همچنین میان استفاده اجتماعی از اینترنت با سرمایه اجتماعی (ارتباطی، حمایتی) در فضای غیر سایبر رابطه معناداری وجود ندارد. یافته‌های تحقیق همچنین نشان می‌دهد میان سرمایه اجتماعی در فضای سایبر و سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر رابطه معنادار و معکوسی وجود دارد که نشانگر این امر است که با افزایش سرمایه اجتماعی در فضای سایبر سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر کاهش پیدا می‌کند.

واژه‌های کلیدی: اینترنت، سرمایه اجتماعی، فضای سایبر، فضای

غیرسایبر

مقدمه

جامعه‌شناسی از بدو تولد تلاش خود را بر آن داشته است تا روابط و ارتباطات میان انسان‌ها را در دوران جدید مورد مطالعه قرار دهد و نقش تحولات جدید و پیدایش تکنولوژی‌ها، شهر نشینی‌ها و بوروکراسی را بر زندگی اجتماعی مورد مطالعه قرار دهد. زندگی اجتماعی همان روابط و ارتباطات میان انسان‌ها است (گیدنز، ۱۳۸۴) تعامل افراد با یکدیگر و برقراری روابط اجتماعی به عنوان بستر مبادلات اجتماعی شرایط لازم برای دسترسی و تامین منابع را فراهم می‌کنند. به دیگر سخن شرط ضروری و لازم برای برخورداری از منابعی که بصورت مبادلات اجتماعی نیازهای ابزاری، اطلاعاتی و عاطفی افراد را تامین می‌کنند، داشتن روابط اجتماعی است (چلبی، ۱۳۷۵: ۶۷). اهمیت روابط اجتماعی و عوامل تاثیر گذار بر آن موجب شکل‌گیری مطالعات بسیاری در این خصوص شده است. شناخت آسیب‌هایی که ممکن است این روابط را تهدید نمایند نیز تحقیقات بسیاری را به خود اختصاص داده است. یکی از این آسیب‌ها خطرات محتمل تکنولوژی و به طور خاص رسانه‌ها بر این روابط می‌باشد. تکنولوژی و تاثیر آن بر نظام تقسیم کار و تعامل انسان و ماشین به جای انسان

با انسان و در ادامه ظهور تکنولوژی‌های ارتباطی بحث‌ها و تحقیقات بسیاری برانگیخته است. ظهور اینترنت به عنوان رسانه‌ای قدرتمند در سال‌های اخیر دوباره باب گفتگوهای جدید درباره نقش رسانه‌ها را گشوده است. اینترنت به مثابه یک رسانه در سال‌های اخیر رشد حیرت‌انگیزی را تجربه کرده است و نویدها و تهدیدات بسیاری را به همراه داشته است. ایجاد همبستگی‌های جدید اجتماعی، پشتیبانی از دموکراسی‌ها و جنبش‌های اجتماعی جدید، خلق ارزش‌های جدید، نوید زندگی بهتر و آسایش بیشتر، ایجاد فرصت‌های فراوان‌تر، تبادل سریع‌تر اطلاعات و اخبار و تهدیداتی چون از هم پاشیدن شبکه‌های سنتی همسایگی، قطعه قطعه شدن افراطی سلیقه‌ها و خرده فرهنگ‌ها، آموزش‌های غیراخلاقی به کودکان، کاهش سرمایه اجتماعی، افزایش انزوای اجتماعی، گسترش بی‌نظمی، کاهش مشارکت اجتماعی، اعتیاد به اینترنت و جایگزین فعالیت‌های اجتماعی شدن اینترنت، از جمله تأثیرات شمرده شده اینترنت هستند (دریفوس، ۱۳۸۳: ۱۱-۳). بر این اساس، از آنجا که تأثیرات اینترنت به یک بخش محدود نمی‌شود و حوزه‌های گوناگون سیاست، اقتصاد، فرهنگ و اجتماع را دربر می‌گیرد، محققان هر یک از این حوزه‌ها از دریچه نگاه خود به اینترنت پرداخته‌اند. در این میان جامعه‌شناسان هم به بررسی اثرات اجتماعی اینترنت علاقه نشان داده‌اند و تحقیقات بسیاری در این مسیر انجام شده است. اثرات اینترنت به عنوان یک رسانه ارتباطی بر روابط و ارتباطات اجتماعی یکی از زیر بخش‌های مطالعاتی اجتماعی اینترنت است که در سال‌های اخیر مطالعات بسیاری را به سمت خود جذب کرده است.

بیان مساله

همزمان با دسترسی روزافزون و گسترده افراد به اینترنت، در عین حال که روابط افراد در جهان مجازی افزایش می‌یابد، در مقابل از دامنه روابط آنان در جهان واقعی کاسته

می‌شود. از سوی دیگر این امر توانسته است میزان تبادلات و روابط میان کاربران اینترنتی را افزایش دهد که این خود با مقوله افزایش سرمایه اجتماعی کاربران از سوی محققین بیان شده است. دسترسی به اطلاعات، امکانات، دستاوردهای دیگر افراد و سازمان‌ها و گروه‌های علمی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی به عنوان مهمترین نکته در افزایش سرمایه اجتماعی بیان شده است. ایجاد گروه‌ها و جنبش‌های مجازی و خلق اجتماعی دیگر در درون اجتماع گذشته که روابط، مبادلات، فرهنگ، ساختار و نهادهای خاص خود را دارد که بی شک توانسته است منافع و امکانات ذی‌قیمتی را برای افراد این جامعه به دست آورد توانسته است که بررسی را در جهت اینکه اینترنت می‌تواند دنیای فرد را گسترش دهد، سوق دهد و یافته‌های این محققین دستاوردهای گروه نخست را تعدیل کرده است (دریفوس، ۱۳۸۳: ۱۳۲-۱۱۵). در جامعه ایران نیز اینترنت رشد سریع و قابل توجهی داشته است. طی سال‌های اخیر بخش قابل توجهی از کشور به اینترنت دسترسی یافته‌اند. بیشتر مراکز دانشگاهی و علمی، بخش قابل توجهی از ادارات و سازمانها در کنار کافی نت‌های بسیار، مراکزی هستند که امکانات دسترسی به اینترنت را فراهم آورده‌اند که این البته در کنار بخش قابل توجهی از جمعیت است که در خانه و به صورت شخصی این امکان را در اختیار دارند. طی بررسی‌های انجام شده در داخل و خارج از کشور نظرات بعضاً متناقضی درباره تاثیر اینترنت بر روابط اجتماعی افراد ارائه شده است. برخی تحقیقات بر این امر اشاره داشته‌اند که اینترنت منجر به کاهش مشارکت اجتماعی فرد در اجتماع و کاهش رابطه اجتماعی با دیگر "هم‌حالاتان" شده است، از سوی دیگر برخی بر این امر اشاره داشته‌اند که باید میان نوع استفاده از اینترنت و تاثیر آن بر روابط افراد تفکیک قائل باشیم که در این صورت می‌توانیم اثرات مثبت استفاده از اینترنت را بر سرمایه اجتماعی افراد، مشارکت اجتماعی و تماس‌ها و مبادلات اجتماعی افراد ببینیم. تحقیق پیش روی در تلاش است که با نگاهی تازه، به تاثیر استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی افراد

در فضای سایبر و غیر سایبر (با فرض قبول کردن اثر منفی و مثبت اینترنت بر روابط اجتماعی کاربران) را بررسی کند.

اهمیت و ضرورت تحقیق

به واسطه رشد روزافزون فناوری‌ها و آثار حاصل از آن، تغییر و تحول دائمی به واقعیت انکارناپذیر حیات اجتماعی تبدیل شده است. از جمله مصادیق این نوآوری‌ها می‌توان به ظهور و اشاعه تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی اشاره نمود. ظهور پدیده‌ای به نام اینترنت گردش اطلاعات را در سطح جهان شدت بخشیده است. تا اواسط دهه ۹۰ بیشتر شبکه‌های اجتماعی به اینترنت منتقل شدند و کامپیوترها نیز از حالت شخصی خارج شدند. پیدایی صور نوین ارتباط در شبکه‌های بزرگ کامپیوتری مانند اینترنت، زمینه ساز فضاهاى اجتماعى جدید گشته است. فضای بدون مرز که روابط اجتماعی را تحت تاثیر قرار می‌دهد. بدین سان تکنولوژی‌های نوین اطلاعات، اقصی نقاط عالم را در شبکه‌های جهانی بر ساخته از ابزارها، به یکدیگر پیوند داده و ارتباطات کامپیوتری، مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده است. به نظر کاستلز در آغاز هزاره سوم میلادی و با بروز پارادایم جدید مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، همه کشورهای جهان به طور مستقیم یا غیر مستقیم در معرض تغییرات ساختاری قرار خواهند گرفت. این نوع فناوری به خودی خود، نسبت به نهادها و فرایندهای اجتماعی عامل تعیین کننده محسوب نمی‌شود، بلکه در ماتریس پیچیده کنش متقابل بین ساختارهای اجتماعی و کنشگران، نقش یک عامل واسطه‌ای را ایفاء می‌کند و به همین دلیل در مرکز کنش انسانی قرار می‌گیرد. به این ترتیب تغییر شکل ابزارهای تولید دانش و فرایندهای اطلاعاتی و ارتباطی منجر به پیامدهای فراگیر می‌شوند و تاثیرات اجتماعی را به الگوی وسیع‌تری از علیت اجتماعی می‌افزایند. از این رو بررسی آثار و پیامدهای کاربرد تکنولوژی‌های ارتباطی - اطلاعاتی و از جمله آنها اینترنت، در عرصه‌های گوناگون دارای اهمیت است. اهل اعلم به طور کلی و

دانشجویان به طور خاص، از مصرف کنندگان اصلی این تکنولوژی‌ها هستند. اینترنت بخش مهمی از فعالیت‌های آموزشی، شغلی و فراغتی دانشجویان را به خود اختصاص می‌دهد. به این جهت این احتمال وجود دارد که بهرمندی از این پدیده بر نوع کنش‌ها، اولویت‌ها و جهت یابی آنها تاثیر داشته باشد. از این رو مطالعه پیامدهای استفاده از اینترنت، از نظر شناخت پیامدها و آثاری که ممکن است بر دانشجویان داشته باشد قابل مطالعه است. یکی از زمینه‌های قابل بررسی در این قلمرو، تاثیری است که اینترنت در گسترش و یا کاهش سرمایه اجتماعی (در فضای سایبر و غیر سایبر) می‌تواند داشته باشد. پرسشی که در این زمینه مطرح می‌شود این است که آیا کاربران اینترنت به واسطه بهره‌مندی از امکانات موجود در آن، می‌توانند سرمایه اجتماعی (سایبر و غیر سایبر) خود را ارتقاء بخشند. اما متأسفانه پژوهشگران ایرانی تاکنون در این زمینه پژوهش‌های اندکی و حتی بعضاً با نتایج متناقضی انجام داده‌اند، از این رو لزوم پژوهشی دقیق و نوین در این حوزه بسیار ضروری و مهم می‌باشد.

پیشینه تحقیق

درباره تاثیر اینترنت بر شخصیت، روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی کاربران تحقیقاتی چند در داخل و خارج از کشور انجام شده است که تمام یافته‌های این تحقیقات در دو سوی یک طیف قرار گرفته‌اند. برخی از این تحقیقات بر تاثیر منفی استفاده از اینترنت و برخی دیگر بر تاثیر مثبت استفاده از اینترنت بر کاربران اشاره کرده‌اند. لازم به یادآوری است که، محققان در بررسی‌های خود از سویی مفهوم سرمایه اجتماعی را در تقابل با مفهوم انزوای اجتماعی و از سوی دیگر مفهوم انزوای اجتماعی را در تقابل با مفهوم سرمایه اجتماعی، توصیف و شاخص سازی کرده‌اند. از این و در بررسی‌های یاد شده می‌بایست مفهوم سرمایه اجتماعی و انزوای اجتماعی در تقابل با

یکدیگر در نظر گرفته شود. چنانکه افزایش و کاهش سرمایه اجتماعی به منزله کاهش و افزایش انزوای اجتماعی می‌باشد و برعکس.

محسنی و همکاران (۱۳۸۵) در پژوهش خود درباره اثر اینترنت بر انزوای اجتماعی در میان کاربران کافی‌نت‌های شهر تهران نمونه‌ای ۲۰۴ نفری را انتخاب کردند و آنها را از نظر میزان و نوع (اجتماعی و غیر اجتماعی) استفاده از برنامه‌های اینترنت مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های تحقیق نشان داد که میان زمان استفاده از اینترنت و انزوای اجتماعی کاربران در طول شبانه روز رابطه معنادار و معکوسی وجود دارد به عبارت دیگر استفاده زیاد از اینترنت با انزوای اجتماعی کم همراه است. از سوی دیگر استفاده اجتماعی از اینترنت موجب کاهش انزوای اجتماعی کاربران می‌گردد. لازم به یادآوری است که محسنی و همکاران در این تحقیق اثر ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی خانواده کاربران را به عنوان متغیر کنترل در نظر گرفتند، که این امر به تعدیل اثر میزان و نوع استفاده از اینترنت، بر انزوای اجتماعی کاربران انجامید (محسنی و همکاران، ۱۳۸۵).

پورشهریاری (۱۳۸۶) در تحقیقی با هدف مقایسه افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی نوجوانان دختر کاربر و غیر کاربر بر اینترنت در دبیرستان‌های شهر تهران، نمونه‌ای ۲۲۷ نفری از دانش آموزان دختر دبیرستانی (۱۱۵ کاربر و ۱۱۲ غیر کاربر) را انتخاب کرد. این تحقیق در دو مرحله انجام شد، در مرحله اول سه آزمون افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی بر روی کاربران و غیرکاربران انجام شد که نتایج تفاوت معناداری را بین دو گروه بر اساس این سه آزمون در سطح آلفای ۰/۰۵ نشان ندادند. در مرحله دوم تحقیق به منظور بررسی و مقایسه دو گروهی که بیشتر از ۱۰ ساعت از اینترنت استفاده می‌کنند و گروه دیگری که استفاده کننده از اینترنت نیستند، ۲۵ نفر از هر گروه انتخاب و با استفاده از آزمون t در سه متغیر مورد نظر مقایسه شدند. نتایج نشان داد که بین این سه متغیر در گروه کاربر و غیر کاربر اینترنتی در سطح آلفای ۰/۰۵ تفاوت معناداری وجود دارد. پور شهریاری در پایان بیان

می‌کند که اثر اینترنت بر میزان افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی چه در زمینه افزایش و چه در زمینه کاهش آنها بستگی شدید به نوع استفاده و زمان اختصاص داده شده به اینترنت دارد (پورشهریاری، ۱۳۸۶).

مشایخ (۱۳۸۲) در پژوهشی رابطه احساس تنهایی با نوع استفاده از اینترنت را در میان دانش آموزان دبیرستانی مورد بررسی قرار داد. آزمودنی‌ها در این تحقیق ۷۳ نفر از دانش آموزان دبیرستانی منطقه ۸ تهران (۴۲ دختر و ۳۱ پسر) بودند. یافته‌های تحقیق نشان داد که میان احساس تنهایی در دانش آموزان دختر دبیرستانی و چت کردن با اینترنت رابطه معناداری وجود دارد. اما این رابطه در مورد دانش آموزان پسر تایید نشد. از سوی دیگر میان احساس تنهایی و استفاده آموزشی از اینترنت رابطه معناداری در یافته‌های تحقیق دیده نشد (مشایخ و همکاران، ۱۳۸۵).

جواهری (۱۳۸۶) در پژوهشی به بررسی اثر اینترنت بر سرمایه اجتماعی و انسانی پرداخته است، این تحقیق در میان دانشجویان دانشگاه تهران در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری با نمونه ۴۰۰ نفری انجام شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بین استفاده از اینترنت و میزان سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی افراد رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر پیوندهای جدیدی که در فضای سایبرنتیک رخ می‌دهد دست کم در جامعه دانشجویی موجب کاهش ارتباطات اجتماعی و تنزل سرمایه اجتماعی و انسانی نمی‌شود (جواهری و همکاران، ۱۳۸۶).

انتشار نتایج پژوهش طولی کراوت^۱ و دیگران (۱۹۹۸) مبنی بر این که بهره‌گیری از اینترنت منجر به افسردگی و تنهایی می‌شود، نقطه عطفی در این زمینه بود، که بسیاری از کارشناسان علوم اجتماعی را نگران کرده است. کراوت طی سال‌های ۱۹۹۵-۱۹۹۶ مطالعه طولی معروفی را انجام داد که طی آن امکانات رایانه‌ای برای ۱۱۹ نفر در ۷۳ خانواده مهیا کرد و تغییراتی را که به واسطه حضور اینترنت در این خانواده‌ها به

---

^۱. Kraut

وجود آمد به نظاره نشست. نتایج نشان داد که استفاده از اینترنت موجب کاهش ارتباط فرد با خانواده‌اش و کوچک شدن حلقه اجتماعی پیرامون فرد و افزایش احساس تنهایی و افسردگی‌اش می‌گردد. اما کراوت (۲۰۰۱) در سال‌های بعد مجدداً به جمعیت نمونه پیشین بر می‌گردد و دوباره همان افراد را پس از چند سال مورد تحقیق قرار می‌دهد و با شگفتی به نتایج عکسی با تحقیق پیشین می‌رسد. نتایج تحقیق نشان داد که همان افراد پس از این که مهارت‌های لازم را یافتند و زمان بیشتری از آشنایی و کار آنان با اینترنت گذشته است، درگیری اجتماعی بالاتری دارند. (کراوت و دیگران، ۱۹۹۸ و ۲۰۰۱)

سندرز^۱ و همکاران (۲۰۰۰) طی تحقیقی به رابطه تاثیر اینترنت بر انزوای اجتماعی و افسردگی پرداخته‌اند. بر اساس عقیده نخستین آنها تجربه و مطالعات مقدماتی نشان داده است که بین استفاده زیاد از اینترنت با نمرات نوجوانان در زمینه روابط خانوادگی، رابطه معکوسی وجود دارد. به عبارت دیگر هر چه میزان استفاده از اینترنت بیشتر باشد به همان نسبت افسردگی بالا و انزوای اجتماعی هم بیشتر است. آنها در ادامه، تحقیق را در میان ۸۹ نفر از دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان (۳۷ نفر پسر و ۵۲ نفر دختر) که از طبقه متوسط و بالاتر بودند در فلوریدا انجام دادند. نتایج نشان داد که بین استفاده بالا از اینترنت با وضعیت اقتصادی-اجتماعی و جنسیت افراد، رابطه معناداری وجود ندارد. اما بین استفاده کم از اینترنت نسبت به استفاده بالای آن در آزمودنی‌ها و ارتباط بهتر با مادر و دوستان‌شان رابطه معناداری وجود دارد، به عبارت دیگر هر قدر افراد از اینترنت کمتر استفاده می‌کردند رابطه بهتری با مادر و دوستان خود داشتند. (سندرز و همکاران، ۲۰۰۰)

همپتن^۲ و ولمن^۱ (۲۰۰۲) با تحقیقات طولی خود در بین سال‌های ۱۹۹۸-۱۹۹۹ مشخص کردند که کسانی که به اینترنت دسترسی داشتند نسبت به کسانی که دسترسی

---

^۱. Sanders
^۲. Wellman

۱۰ بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در ...

نداشتند پیوندهای اجتماعی قوی و ضعیف بیشتری داشتند. این افراد پیوندهای اجتماعی قوی تری هم با مناطق دورتر و هم با منطقه محلی خود داشتند. این افراد به واسطه ایمیل و عضویت در اجتماعات اینترنتی از اخبار محلی بیشتر آگاه بودند. بیشتر کاربران اینترنتی روابط سابق خود را حفظ کرده و گسترش می دادند. (ولمن، بواس و چن: ۲۰۰۲)

بنجامین^۲ (۱۹۹۹) بر این ادعا است که نوجوانان از طریق ارتباط اینترنتی فرصت‌های زیادی جهت تعامل با اشخاص گوناگون داشته و این وسیله جدید فعالیت‌های مشارکتی را بین نوجوانان افزایش داده، عامل ایجاد نظرات مشترک و در کل، انگیزه‌ای جهت انجام فعالیت‌های آموزشی با همسالان می‌شود. (بنجامین، ۱۹۹۹) کاتز^۳ و رایس^۴ در مطالعات خود دریافته‌اند که اینترنت به جای آنکه تعاملات اجتماعی را کاهش دهد، باعث افزایش آنها شده و به نوع جدیدی از سرمایه اجتماعی منجر شده است. (هارجیتای^۵، ۲۰۰۴)

لیونگ^۶ و لی^۷ (۲۰۰۴) با تاکید بر ارتباط مفهومی که بنام بین کیفیت زندگی، مشارکت اجتماعی و سرمایه اجتماعی بر قرار می‌کند تحقیقات گسترده نشان داده است که استفاده بیش از حد از اینترنت به طور چشم‌گیری بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی تاثیر می‌گذارد (لیونگ و لی، ۲۰۰۴).

چارچوب نظری تحقیق

---

^۱. Hampton
^۲. Benjamin
^۳. Kats
^۴. Rise
^۵. Hargittai
^۶. Leung
^۷. Lee

جامعه شناسان کلاسیک همچون دورکیم، وبر، مید، زیمل و حتی هومنز از ابعاد متفاوت به موضوع ارتباط میان افراد و آثار حاصل از آن توجه داشته‌اند، اما برخی از صاحب نظران معاصر مانند جیمز کلمن^۱، پیر بوردیو^۲، رابرت پاتنام^۳ و فوکویاما^۴ به طور خاص، در طراحی چارچوب نظری و روش شناختی سرمایه اجتماعی سهم بسزایی داشته‌اند. از نظر این محققان سرمایه اجتماعی شامل روابط متقابل، وجود هنجارهای مشترک، اعتماد و مشارکت در سطح گروه‌های اجتماعی است. در جدول ۱ تعاریف گوناگونی از سرمایه اجتماعی آورده شده است.

جدول ۱- تعریف سرمایه اجتماعی از دیدگاه نظریه پردازان

نظریه پردازان	سرمایه اجتماعی
بوردیو	منبعی که امکان دسترسی به منافع گروهی را فراهم می‌سازد.
کلمن	جنبه‌هایی از ساخت اجتماعی که کنشگران از آنها به عنوان منابعی جهت کسب منافع خود استفاده می‌کنند.
پاتنام	اعتماد، هنجارها و شبکه مشارکتی که باعث تسهیل تعاون جهت کسب منافع متقابل می‌شوند.
فوکویاما	اشتراک اعضای گروه در مجموعه‌ای از هنجارها یا ارزش‌های غیر رسمی جا افتاده است.

اصطلاح سرمایه اجتماعی شبکه‌ای اولین بار توسط باری ولمن^۵ مطرح شد. این اصطلاح به منابع ابزاری حمایتی موجود در شبکه، که با سرمایه‌گذاری افراد در روابط

^۱. Coleman. J

^۲. Bourdieu . P

^۳. Putnam. R

^۴. Fukuyama. F

^۵. Wellman. B

اجتماعی و دستیابی به پیوندهای اجتماعی گوناگون قابل دستیابی است، اشاره دارد. شبکه دارای ویژگی‌های زیر است:

ویژگی‌های ساختی: تراکم، اندازه

ویژگی‌های تعاملی: فراوانی، صمیمیت، متقابل بودن، دوام

ویژگی‌های کارکردی: انواع حمایت (باستانی و صالحی هیکویی، ۱۳۸۶: ۶۷)

اشکال جدید شبکه‌ها، گروه‌های مجازی‌ای هستند که از طریق حضور در فضای سایبرنتیک قابل دستیابی هستند. شبکه کامپیوتری همانند یک شبکه اجتماعی افراد را به هم مرتبط می‌سازد. همان‌طور که شبکه کامپیوتری مجموعه‌ای از ماشین‌هایی است که از طریق تعدادی کابل و سیم به هم متصل می‌شوند، شبکه اجتماعی نیز تعدادی از افراد، سازمان‌ها یا سایر موجودات اجتماعی هستند که به واسطه مجموعه‌ای از روابط اجتماعی معنادار به یکدیگر مرتبط می‌شوند. بنابراین می‌توان شبکه کامپیوتری را از جهت روابط و پیوندهای اجتماعی، حمایت، اعتماد، مشارکت، دانش، اطلاعات و مهارت‌ها با یک شبکه اجتماعی مقایسه نمود. یک شبکه مجموعه به هم پیوسته‌ای از بندگان است. شبکه‌ها ساختارهای انعطاف‌پذیر و انطباق‌پذیری هستند که به وسیله فناوری اطلاعات تقویت شده و می‌توانند هر وظیفه برنامه‌ریزی شده‌ای را انجام دهند؛ و به طور نامحدودی گسترش یابند و خود را باز آرایی کنند. ولمن معتقد است ما در عصری زندگی می‌کنیم که پارادایم جوامع در حال تغییر است. این تغییر نه تنها در شیوه فهم ما از جامعه، بلکه فراتر از آن در نحوه ارتباط بین مردم و نهادها هم وجود دارد. در جوامع شبکه‌ای بر عکس جوامع صنعتی که روابط بین افراد سلسله‌مراتبی است، روابط افقی گسترش می‌یابد و مرزها نفوذپذیر می‌شوند. کنشگران شبکه‌ای، می‌توانند انسان‌ها، گروه‌ها یا جوامعی باشند که طیف وسیعی از ساختارهای خرد و کلان اجتماعی را در بر می‌گیرند (ریتزر، ۱۳۷۴: ۵۷۷).

ولمن در سال ۱۹۹۸ با این فرض تحقیق خود را آغاز می‌کند که اگر پاتنام که بر اثر مطالعات خود انزوای اجتماعی آمریکاییان در جامعه مدنی را مشاهده کرده است، آیا

ممکن است او فقط شکل قدیمی مشارکت را مورد توجه قرار داده باشد و به فضای اینترنت که دنیایی جدید برای فعالیت‌ها و ارتباطات اجتماعی می‌تواند باشد بی‌توجه مانده باشد. برخی شواهد وجود دارد که نشان می‌دهد کاهش مشاهده شده در کار پاتنام به انزوای اجتماعی منجر نمی‌شود بلکه جامعه جدیدی بدور از فضای اجتماعی گذشته در حال شکل گرفتن است. ولمن می‌گوید اگر مردم را می‌بینیم که از ارتباطات اجتماعی سنتی گذشته دوری می‌کنند، این فرض ممکن است که آنها در فضای خانه خود در حال برقراری ارتباط از طریق اینترنت و امکانات آن هستند (ولمن، ۲۰۰۱). از نظر ولمن سرعت رو به گسترش دستیابی به اینترنت این امید را به وجود آورده است که اینترنت می‌تواند ما را از محدودیت‌های دنیای سنتی رهایی بخشد و باعث شکل‌گیری و حمایت از سرمایه اجتماعی گذشته گردد. بر این اساس دو دیدگاه برای تاثیر اینترنت وجود دارد: ایده آلیست‌ها معتقدند که اینترنت می‌تواند راه جدیدی برای خلق و حمایت ارتباطات به وجود آورد و از سوی دیگر غیر ایده آلیست‌ها معتقدند که اینترنت مردم را از جوامع و خانواده‌ها دور می‌کند. ولمن بیان می‌کند که سه دیدگاه متفاوت در خصوص تاثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی وجود دارد. دیدگاه نخست بیان می‌کند که اینترنت ممکن است سرمایه اجتماعی افراد را بر اثر غلبه بر محدودیت‌های موجود در دنیای واقعی افراد افزایش دهد. اینترنت این عمل را از طریق ایجاد فضای جلسه برای مردم با علایق مشترک و غلبه بر محدودیت‌های فضا، مسافت و زمان انجام می‌دهد (بایم، ۱۹۹۷. اسپرول و کیزلر، ۱۹۹۱. ولمن، ۲۰۰۱). اینترنت، ارتباطات آنلاین، بحث‌های باز و دموکراتیک، وجود دیدگاه‌های چندگانه و بسیج کنش جمعی را تقویت می‌کند (کاپور، ۱۹۹۳. اسچورتز، ۱۹۹۶. تارو، ۱۹۹۸). بر اساس این دیدگاه اینترنت نه تنها فرصت‌هایی برای تماس با دوستان و خویشاوندان با هزینه پایین به وجود می‌آورد، بلکه ارتباطات چهره به چهره و تلفنی را در شبکه افراد از طریق (۱) آگاهی بیشتر از نیازهای افراد و تحریک روابط از طریق افزایش مستمر تماس‌ها (۲) تبادل آهنگ‌ها، عکس‌ها و دیگر فایل‌ها و (۳) ایجاد ترتیباتی برای ملاقات با افراد، یا به وسیله تلفن، را

افزایش می‌دهد. دیدگاه دوم بر این اعتقاد است که اینترنت، می‌تواند با کاهش ارتباطات واقعی گذشته و افزایش صرف زمان افراد در فضای اینترنت باعث کاهش سرمایه اجتماعی افراد گردد. این فرایند از طریق غرق شدن و اعتیاد در فضای اینترنت و بی توجه ماندن به دنیای واقعی صورت می‌گیرد (نی، ۲۰۰۱. نی و اربینگ، ۲۰۰۰). زیرا همه امکانات اینترنت، از نوع امکانات اجتماعی‌ای نیستند و افراد ممکن است بیشترین زمان خود را در استفاده از امکانات غیر اجتماعی اینترنت سپری کنند. به این دلیل که اینترنت با دیگر فعالیت‌های روزانه در رقابت زمانی است بنابراین می‌تواند توجه مردم را از دنیای فیزیکی اطراف‌شان دور کند. از نظر این دیدگاه اینترنت باعث انزوای اجتماعی کاربران می‌شود (کروات و همکاران، ۱۹۹۸. لاروس و همکاران، ۲۰۰۱) و سرانجام دیدگاه سوم استدلال می‌کند که اینترنت می‌تواند مکمل و حمایت کننده ارتباطات بین فردی مردم گردد و با استفاده از امکانات موجود در آن ممکن است سرمایه اجتماعی افراد در دنیای واقعی تقویت گردد بدون آنکه در جهت افزایش یا کاهش سرمایه اجتماعی افراد تغییری ایجاد کند. اینترنت این عمل را از طریق استفاده از ایمیل و چت کردن برای دیدار در دنیای واقعی انجام می‌دهد. اینترنت امکانات مضاعف ارتباطی برای تماس‌های چهره به چهره و تلفنی ایجاد می‌کند (مولر، ۱۹۹۹)، اینترنت ممکن است بیشتر برای حفظ روابط گذشته تا خلق روابط جدید مفید باشد (کاکو، نازر، ولمن، ۲۰۰۱). ولمن در بررسی خود در سال ۱۹۹۸ که بر روی بازدیدکنندگان از یک سایت ملی جغرافیا انجام شده بود پس از تقسیم سرمایه اجتماعی به سرمایه اجتماعی در دنیای واقعی و سرمایه اجتماعی در دنیای سایبر و همچنین تفکیک میان امکانات موجود در اینترنت (فعالیت‌های آن لاین و آف لاین)، اینترنت باعث افزایش و مکمل ارتباطات چهره به چهره و مشارکت‌های سیاسی و سازمان‌های داوطلبانه شده است اما از سوی دیگر اینترنت باعث یک ارتباط منفی میان زمان استفاده از آن و تعهد اجتماعی در دنیای واقعی و مجازی شده است (ولمن؛ هس؛ ویت؛ همپتن، ۲۰۰۱).

دیمیتری ویلیامز (۲۰۰۶) در مقاله خود درباره سرمایه اجتماعی در فضای سایبر به ارائه مقیاسی درباره سرمایه اجتماعی اینترنتی پرداخته است. ویلیامز در این مقاله بر اساس چارچوب نظری پاتنام و تاکید او درباره سرمایه اجتماعی ارتباط دهنده^۱ و سرمایه اجتماعی درون گروهی^۲، مقیاس سرمایه اجتماعی در فضای مجازی را ارائه کرده است (ویلیامز، ۲۰۰۶). از نگاه پاتنام، برخی شبکه‌ها و روابط از نظر کیفیت از دیگر شبکه‌ها و روابط متفاوت هستند به این معنی که انواع گوناگون و سطح‌های گوناگونی از سرمایه اجتماعی و نتایج متفاوتی را به همراه خواهند داشت. مدل پاتنام با مفاهیم ارتباط دهنده و درون گروهی به او اجازه می‌دهد که انواع متفاوت سرمایه اجتماعی را زمانی که شبکه‌ها و هنجارهای گوناگونی در فضایی قرار دارند توضیح دهد. از نظر پاتنام این دو نوع سرمایه اجتماعی با هم مرتبط‌اند اما با هم یکی نیستند. بر اساس نظر پاتنام سرمایه اجتماعی ارتباط دهنده، فراگیر است. این نوع سرمایه اجتماعی زمانی شکل می‌گیرد که افراد با پیش زمینه‌های گوناگون در شبکه‌های اجتماعی با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. این افراد روابط سطحی و ابتدایی با عمق پایین دارند. از نتایج این نوع سرمایه اجتماعی این است که افق اجتماعی یا دید جهانی افراد را گسترش می‌دهد، فرصت‌ها را برای اطلاعات و منابع جدید بر روی افراد باز می‌کند و از طرف دیگر حمایت‌های اجتماعی پایینی را برای افراد به وجود می‌آورد بر عکس، سرمایه اجتماعی درون گروهی انحصاری است. این سرمایه اجتماعی زمانی شکل می‌گیرد که افراد به میزان شدیدی با خانواده و دوستان پیوند دارند و آنها حمایت‌های عاطفی و اساسی برای یکدیگر به وجود می‌آورند. افراد با سرمایه اجتماعی درون گروهی در شبکه‌هایی عضویت دارند که از تنوع پیش زمینه‌ای کم و از ارتباطات شدید شخصی برخوردارند. ارتباطات متقابل در شبکه‌هایی که سرمایه اجتماعی درون گروهی دارند حمایت‌های عاطفی و اساسی و توانایی بسیج را در پی دارد (فیلد، ۱۳۸۶: ۵۵-)

---

^۱ Bridging social capital

^۲ Bonding social capital

۵۷). پاتنام در ابداع این دو اصطلاح از کار مارک گراوونتر متأثر بود. کار گراوونتر در خصوص چگونگی جستجوی اشتغال افراد و مشخص کردن آنچه خود، پیوندهای قوی و پیوندهای ضعیف می‌نامد، بود. او دریافت، کسانی که در یافتن شغل موفق بودند، کسانی با روابط قوی و دوستان صمیمی نیستند، در واقع جویندگان موفق کار، کسانی با روابط ضعیف و گسترده هستند (گراوونتر، ۱۹۷۳ و ۱۹۷۴). مطالعات بعدی یافته‌های گراوونتر را حمایت کرد. این یافته‌ها نشان داد که پیوندهای بیشتر، نسبت به پیوندهای کمتر، بهتر هستند (فریدکین، ۱۹۸۲) و شبکه‌های با پیوند ضعیف به دستاوردهای بیشتری دست پیدا می‌کنند (بورت، ۱۹۸۳) با پذیرش تدریجی این ایده در مطالعات انجام شده درباره اینترنت مشخص شد که اینترنت می‌تواند به حفظ پیوندهای ضعیف و قوی کمک کند (ولمن و همکاران، ۱۹۹۶. کنسنت و همکاران، ۱۹۹۶. پیکرینگ و کینگ، ۱۹۹۵). هایتورنت وایت (۲۰۰۲) می‌گوید که تکنولوژی‌های ارتباطی جدید ذاتاً برای شکل‌گیری و حفظ پیوندهای ضعیف شبکه‌ای مفید هستند. مطالعات دیگر نشان داد که چگونه معرفی تکنولوژی‌های ارتباطی جدید می‌تواند پیوندهای ضعیف شبکه‌ای را رشد دهد (همپتون، ۲۰۰۳) و جامعه‌سازی را بویژه در مناطق کم درآمد حمایت کند (پینکیت، ۲۰۰۳). بر این اساس این تحقیق در تلاش است تا نخست بر اساس چارچوب نظری پاتنام در خصوص سرمایه اجتماعی درون گروهی و ارتباط دهنده و دوم بر اساس دیدگاه‌های مطرح شده از سوی ولمن و سرانجام بر اساس مفهوم سازی و مقیاس سازی ویلیامز در خصوص سرمایه اجتماعی اینترنتی، به بررسی و مطالعه چگونگی تاثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی در فضای سایبر و غیر سایبر در میان دانشجویان دانشگاه چمران پردازد.

فرضیات تحقیق

- ۱- به نظر می‌رسد بین میزان ساعات استفاده از اینترنت و میزان سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) کاربران اینترنتی در فضای سایبر رابطه وجود دارد.

۲- به نظر می‌رسد بین میزان ساعات استفاده از اینترنت و میزان سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) کاربران اینترنتی در فضای غیر سایبر رابطه وجود دارد.

۳- به نظر می‌رسد بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) کاربران اینترنتی در فضای سایبر رابطه وجود دارد.

۴- به نظر می‌رسد بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) کاربران اینترنتی در فضای غیر سایبر رابطه وجود دارد.

۵- بنظر می‌رسد بین میزان سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) کاربران اینترنتی در فضای سایبر و میزان سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) کاربران اینترنتی در فضای غیر سایبر رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

یکی از مهم‌ترین و کاربردی‌ترین روش‌ها، روش پیمایشی^۱ است که در این پژوهش نیز از آن استفاده شده است. جمعیت آماری این پژوهش کلیه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز است که در حدود ۱۴۰۰۰ نفر می‌باشند. به منظور نمونه‌گیری از جمعیت آماری تحقیق، از شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده گردیده است. بر این اساس، نمونه ۳۱۳ نفر در نظر گرفته شد. برای سنجش متغیرها و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات لازم از پرسشنامه کتبی که گویه‌های آن بر اساس پایه‌های نظری و تعاریف مفهومی، عملیاتی شده است، استفاده شده است. به منظور اندازه‌گیری روایی سوالات پرسشنامه، ابتدا تعداد ۴۰ پرسشنامه توسط نمونه مورد نظر تکمیل و از طریق آلفای کرونباخ، ضریب روایی سوالات محاسبه شد تا قابلیت همخوانی گویه‌ها مشخص شود. ضریب نهایی

---

^۱. Survey

۱۸ بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در ...

پرسشنامه ۰/۸۶ می‌باشد. سایر ضرایب برای متغیرها بطور جداگانه در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱- ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق و ابعاد آن

متغیر	ابعاد	تعداد سوالات	آلفای کرونباخ ابعاد	آلفای کرونباخ
میزان استفاده اجتماعی از اینترنت	-	۶	-	.۸۸
سرمایه اجتماعی در فضای سایر	ارتباطی	۸	.۹۰	.۹۵
	حمایتی	۸	.۹۵	
سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایر	ارتباطی	۸	.۸۷	.۹۰
	حمایتی	۸	.۷۹	

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته در این تحقیق می‌باشد که در دو فضای سایر و غیر سایر سنجیده می‌شود. در هر دو بُعد سایر و غیر سایر با ابعاد ارتباطی و حمایتی سنجیده شده است. میزان ساعات استفاده از اینترنت و میزان استفاده اجتماعی از اینترنت به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شده‌اند. نحوه تعریف مفهومی و عملیاتی کردن متغیرها در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- تعریف مفهومی و عملیاتی نتغیرهای تحقیق

متغیر	ابعاد	تعریف مفهومی	شاخص‌ها
-------	-------	--------------	---------

ارسال و دریافت ایمیل، عضویت در سایت‌های دوست‌یابی مثل اورکات و ...	استفاده اجتماعی به کار گرفتن اینترنت در جهت برقراری ارتباط با دیگران است.	اجتماعی	استفاده اجتماعی از اینترنت
ارتباط با افراد و آشنایی با جوامع دیگر از طریق online/offline	زمانی شکل می‌گیرد که افراد با پیش زمینه‌های گوناگون از طریق اینترنت در شبکه‌های اجتماعی با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند	ارتباطی	سرمایه اجتماعی
کمک، حمایت، از جانب دیگران به صورت online/offline	زمانی شکل می‌گیرد که افراد از طریق اینترنت به میزان شدیدی با خانواده و دوستان پیوند دارند و آنها حمایت‌های عاطفی و اساسی برای یکدیگر به وجود می‌آورند.	حمایتی	در فضای سایر
ارتباط با افراد، آشنایی با جوامع دیگر از محیط اجتماعی فرد	افراد متعلق به تقسیمات اجتماعی متنوع را گرد هم می‌آورد. برای اتصال به ابزارها و امکانات خارجی و نشر اطلاعات مفیدند.	ارتباطی	سرمایه اجتماعی در فضای
کمک و حمایت از جانب خانواده، دوستان و خویشاوندان	هویت انحصاری را تقویت کرده و باعث حفظ همگنی می‌شود. برای تقویت تعامل خاص و انتقال همبستگی مفید است.	حمایتی	غیر سایر

یافته‌های توصیفی

۲۰ بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در ...

همان گونه که در جدول ۳ دیده می شود از نمونه تحقیق ۱۲۰ نفر را مردان و ۱۹۳ نفر را زنان تشکیل می دهند. دسته بندی نمونه بر حسب تحصیلات در جدول ۳ قابل دیدن است.

جدول ۳- مشخصات جمعیت شناختی پاسخ دهندگان

تحصیلات			متغیر	
دکتر	فوق لیسانس	لیسانس	تعداد	جنس
				مرد
				زن

همان گونه که در جدول ۴ دیده می شود ۱۱۹ نفر از افراد نمونه یک ساعت از وقت خود را در شبانه روز صرف اینترنت می کنند. ۹۴ نفر ۲ ساعت به این کار اختصاص داده اند. ۴۱ نفر از نمونه ۳ ساعت، ۳۳ نفر ۴ ساعت و ۲۶ نفر ۵ ساعت و بیشتر از آن وقت خود را صرف اینترنت کرده اند.

جدول ۴- توصیف فراوانی فراوانی افراد بر اساس میزان ساعات استفاده از اینترنت در

شبانه روز

متغیر	یک ساعت	۲ ساعت	۳ ساعت	۴ ساعت	۵ ساعت
میزان ساعات استفاده از اینترنت در روز	۱۱۹	۹۴	۴۱	۳۳	۲۶

۲۱ بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در ...

جدول ۵ نشان می‌دهد که میانگین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت از حداکثر نمره که ۳۰ بوده است ۱۴/۱۲ است که برای زنان ۱۴/۱۵ و برای مردان ۱۴/۰۶ می‌باشد. انحراف استاندارد در سطح ۲/۹۲ مقدار واریانس ۸/۵۳، حداقل نمره ۵ و حداکثر ۳۰ است. همچنین میانگین سرمایه اجتماعی در فضای سایر از حداکثر نمره که ۸۰ بوده است ۳۷/۶۱ است که برای زنان ۳۵/۷۳ و برای مردان ۴۰/۴۹ می‌باشد. انحراف استاندارد در سطح ۱۵/۳۸ مقدار واریانس ۲۳۶/۶۵، حداقل نمره ۱۶ و حداکثر ۸۰ است. همچنین میانگین سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایر از حداکثر نمره که ۸۰ بوده است ۵۲/۹۱ است که برای زنان ۵۱/۹۸ و برای مردان ۵۴/۸۶ می‌باشد. انحراف استاندارد در سطح ۱۱۰/۷۷ مقدار واریانس ۱۱۵/۹۹، حداقل نمره ۱۹ و حداکثر ۷۶ است.

جدول ۵- یافته‌های توصیفی براساس میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و میزان سرمایه

اجتماعی در فضای سایر و غیر سایر

متغیر	میزان استفاده اجتماعی از اینترنت	سرمایه اجتماعی در فضای سایر	سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایر
میانگین	کل	۱۴/۱۲	۵۲/۹۱
	زنان	۱۴/۱۵	۵۱/۹۸
	مرد	۱۴/۰۶	۵۴/۸۶
انحراف استاندارد	۲/۹۲	۱۵/۳۸	۱۰/۷۷
واریانس	۸/۵۳	۲۳۶/۶۵	۱۱۵/۹۹
حداقل	۵	۱۶	۱۹
حداکثر	۳۰	۸۰	۷۶

یافته‌های استنباطی

فرضیه اول: به نظر می‌رسد بین میزان ساعات استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) دانشجویان در فضای سایبر رابطه معنادار وجود دارد.

جدول ۶ نشان دهنده رابطه بین میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی دانشجویان در فضای سایبر است. ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۳۵۲ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ است. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که بین دو متغیر میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای سایبر، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد و فرض وجود رابطه بین دو متغیر در سطح بالاتر از ۹۹ درصد پذیرفته شده است. همچنین ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی حمایتی دانشجویان در فضای سایبر ۰/۳۱۲ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ و ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی ارتباطی دانشجویان در فضای سایبر ۰/۳۱۰ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ بدست آمد.

جدول ۶- همبستگی بین متغیرهای «میزان ساعات استفاده از اینترنت» و «سرمایه اجتماعی در فضای سایبر»

متغیر	همبستگی پیرسون	سطح معناداری
میزان ساعات استفاده از اینترنت & سرمایه اجتماعی دانشجویان در فضای سایبر	۰/۳۵۲	۰/۰۰۰
میزان ساعات استفاده از اینترنت & سرمایه اجتماعی حمایتی دانشجویان در فضای سایبر	۰/۳۱۲	۰/۰۰۰
میزان ساعات استفاده از اینترنت & سرمایه اجتماعی ارتباطی دانشجویان در فضای سایبر	۰/۳۱۰	۰/۰۰۰

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین میزان ساعات استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی (ارتباطی / حمایتی) دانشجویان در فضای غیر سایبر رابطه معنادار وجود دارد. جدول ۷ نشان دهنده رابطه بین میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی دانشجویان در فضای غیر سایبر است. ضریب همبستگی به دست آمده $0/185-$ و سطح معناداری $0/002$ است. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که بین دو متغیر میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر رابطه منفی وجود دارد و فرض وجود رابطه بین دو متغیر در سطح بالاتر از ۹۹ درصد پذیرفته شده است. همچنین ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی حمایتی دانشجویان در فضای غیر سایبر $0/111-$ و سطح معناداری $0/033$ و ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی ارتباطی دانشجویان در فضای غیر سایبر $0/195-$ و سطح معناداری $0/002$ بدست آمد.

جدول ۷- همبستگی بین متغیرهای «میزان ساعات استفاده از اینترنت» و «سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر»

متغیر	همبستگی پیرسون	سطح معناداری
میزان ساعات استفاده از اینترنت & سرمایه اجتماعی دانشجویان در فضای غیر سایبر	$0/185-$	$0/002$
میزان ساعات استفاده از اینترنت & سرمایه اجتماعی حمایتی دانشجویان در فضای غیر سایبر	$0/111$	$0/033$
میزان ساعات استفاده از اینترنت & سرمایه اجتماعی ارتباطی دانشجویان در فضای غیر سایبر	$0/195-$	$0/002$

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی (ارتباطی/ حمایتی) در فضای سایبر رابطه وجود دارد.

جدول ۸ نشان دهنده رابطه بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای سایبر است. ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۱۲۵ و سطح معناداری ۰/۰۳۴ است. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که بین دو متغیر میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای سایبر رابطه مثبت و معنادار وجود دارد و فرض وجود رابطه بین دو متغیر در سطح بالاتر از ۹۵ درصد پذیرفته شده است. همچنین ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی حمایتی دانشجویان در فضای سایبر ۰/۴۱۳ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ و ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی ارتباطی دانشجویان در فضای سایبر ۰/۳۹۲ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ بدست آمد.

جدول ۸- همبستگی بین متغیرهای «میزان استفاده اجتماعی از اینترنت» و «سرمایه اجتماعی در فضای سایبر»

متغیر	همبستگی پیرسون	سطح معناداری
میزان استفاده اجتماعی از اینترنت & سرمایه اجتماعی در فضای سایبر	۰/۴۴۴	۰/۰۰۰
میزان استفاده اجتماعی از اینترنت & سرمایه اجتماعی حمایتی در فضای سایبر	۰/۴۱۳	۰/۰۰۰
میزان استفاده اجتماعی از اینترنت & سرمایه اجتماعی ارتباطی در فضای سایبر	۰/۳۹۲	۰/۰۰۰

فرضیه چهارم: به نظر می‌رسد بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی (ارتباطی/ حمایتی) در فضای غیر سایبر رابطه وجود دارد.

جدول ۹ نشان دهنده رابطه بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر است. ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۰۹۷ و سطح معناداری ۰/۰۹۴ است. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که بین دو متغیر میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر رابطه معنادار وجود ندارد. همچنین ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی حمایتی دانشجویان در فضای غیرسایبر ۰/۰۸۶ و سطح معناداری ۰/۱۳۷ و ضریب همبستگی رابطه بین میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی ارتباطی دانشجویان در فضای غیرسایبر ۰/۰۶۵ و سطح معناداری ۰/۲۶۷ بدست آمد.

جدول ۹- همبستگی بین متغیرهای « میزان استفاده اجتماعی از اینترنت » و « سرمایه

اجتماعی در فضای سایبر»

متغیر	همبستگی پیرسون	سطح معناداری
میزان استفاده اجتماعی از اینترنت & سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر	۰/۰۹۷	۰/۰۹۴
میزان استفاده اجتماعی از اینترنت & سرمایه اجتماعی حمایتی در فضای غیر سایبر	۰/۰۸۶	۰/۱۳۷
میزان استفاده اجتماعی از اینترنت & سرمایه اجتماعی ارتباطی در فضای غیرسایبر	۰/۰۶۵	۰/۲۶۷

فرضیه پنجم: بنظر می‌رسد بین میزان سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در فضای

سایبر و میزان سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در فضای غیر سایبر رابطه وجود دارد.

جدول ۱۰ نشان دهنده رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در فضای سایبر و میزان سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در فضای غیر سایبر است. ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۱۹۱- و سطح معناداری ۰/۰۰۲ است. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که بین دو متغیر رابطه منفی و معنادار وجود دارد و فرض وجود رابطه بین دو متغیر در سطح بالاتر از ۹۹ درصد پذیرفته شده است.

جدول ۱۰- همبستگی بین متغیرهای «میزان سرمایه اجتماعی در فضای سایبر» و «میزان سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر»

متغیر	همبستگی پیرسون	سطح معناداری
میزان سرمایه اجتماعی در فضای سایبر & میزان سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر	- ۰/۱۹۱	۰/۰۰۲

نتیجه گیری

اینترنت رسانه‌ای با امکانات بالقوه و بسیار نیرومند است. این رسانه در چندین دهه اخیر روابط سنتی اجتماعی را دگرگون کرده و بسیاری از محدودیت‌های گذشته انسان، جهت برقراری ارتباط را درنوردیده و افق‌های تازه‌ای را پیش روی انسان قرار داده است. اینترنت نه تنها یک رسانه بلکه یک فضا و به عبارت دیگر یک جامعه، با ساختارها، نهادها، تشکیلات و سازمان‌بندی خاص خود است. بر این اساس پیش از هر گونه مطالعه یا تحقیقی برای بررسی تاثیر این رسانه بر دنیای اجتماعی انسان، باید جامعه شکل یافته درون اینترنت را که از نظرها پنهان است، را مورد مطالعه قرار داد. بر این اساس می‌توان بیان کرد که برای بررسی تاثیر اینترنت بر دنیای اجتماعی باید دو حیطة را در نظر گرفت: نخست، بررسی نقش اینترنت در ایجاد فضایی مجازی برای کاربران جهت شکل‌گیری (یا عدم شکل‌گیری) سرمایه اجتماعی و دوم، تاثیر اینترنت به

عنوان یک رسانه با تمام امکانات موجود در آن، بر دنیای اجتماعی در فضای غیرسایبر و همچنین بررسی چگونگی رابطه ارتباطات در دنیای سایبر و غیرسایبر یا به عبارتی دیگر بررسی این که آیا ارتباطات در دنیای سایبر کاهش دهنده، افزایش دهنده و یا مکمل ارتباطات اجتماعی در دنیای غیر سایبر هستند؟ این تحقیق نخست پیش از هرگونه پیش داوری، فضای سایبر را به عنوان یک جامعه و به عنوان یک محیط که توانایی شکل‌گیری سرمایه اجتماعی خاصی را دارا می‌باشد، در نظر گرفته است. بر این اساس به بررسی میزان سرمایه اجتماعی درون این فضا و همچنین تاثیر میزان ساعات استفاده از اینترنت و میزان استفاده اجتماعی از اینترنت بر روی سرمایه اجتماعی در فضای سایبر پرداخته است، و دوم به بررسی تاثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی در فضای غیرسایبر و همچنین رابطه میان سرمایه اجتماعی در فضای سایبر و سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر اقدام نموده است.

در گام نخست نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میان میزان ساعات استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای سایبر رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد به عبارت دیگر با افزایش استفاده از اینترنت، سرمایه اجتماعی در فضای سایبر افزایش می‌یابد. همچنین میان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای سایبر رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد که بیانگر این است که هر چه میزان استفاده از امکانات ارتباطی و اجتماعی اینترنت جهت برقراری ارتباط با کاربری دیگر، بیشتر باشد، سرمایه اجتماعی در فضای سایبر بیشتر می‌شود. بنابراین نتایج تحقیق در گام نخست از سویی یافته‌های محسنی (۱۳۸۵)، جواهری (۱۳۸۶)، کراوت (۲۰۰۱)، همپتن و ولمن (۲۰۰۲)، بنجامین (۱۹۹۹)، کاتز و رایس (۲۰۰۴)، بایم (۱۹۹۷)، اسپرول و کیزلر (۱۹۹۱)، ولمن (۲۰۰۱)، ولمن و همکاران (۲۰۰۱)، کاپور (۱۹۹۳)، اسچورتز (۱۹۹۶) و تارو (۱۹۹۸) درباره تاثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی در فضای سایبر یا به عبارت دیگر افزایش سرمایه اجتماعی ارتباطی و حمایتی بر اثر استفاده از اینترنت را تایید می‌کند و از سوی دیگر یافته‌های مشایخ (۱۳۸۲)، کراوت و دیگران (۱۹۹۸)، سندرز و همکاران (۲۰۰۰)،

نی (۲۰۰۱)، نی و اربرینگ (۲۰۰۰)، لارسون و همکاران (۲۰۰۱) را رد می‌کند. در گام دوم نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میان میزان ساعات استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای غیرسایبر رابطه معنادار و منفی وجود دارد به عبارت دیگر استفاده بیشتر از اینترنت در ساعات روز با کاهش سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر همراه است و همچنین میان میزان استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی در فضای غیرسایبر رابطه معناداری وجود ندارد. بنابراین به صورت مختصر می‌توان بیان کرد که استفاده از اینترنت، سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر را کاهش می‌دهد. همچنین نتایج در پایان نشان داده است که میان سرمایه اجتماعی در فضای سایبر و سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر رابطه معنادار و منفی وجود دارد، به عبارت دیگر با افزایش سرمایه اجتماعی در فضای سایبر، سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر کاهش پیدا می‌کند. نتایج تحقیق در گام دوم از سویی یافته‌های محسنی (۱۳۸۵)، جواهری (۱۳۸۶)، کراوت (۲۰۰۱)، همپتن و ولمن (۲۰۰۲)، بنجامین (۱۹۹۹)، کاتز و رایس (۲۰۰۴)، بایم (۱۹۹۷)، اسپرول و کیزلر (۱۹۹۱)، ولمن (۲۰۰۱)، ولمن و همکاران (۲۰۰۱)، کاپور (۱۹۹۳)، اسچورتز (۱۹۹۶) و تارو (۱۹۹۸) را برای تاثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی در فضای غیر سایبر یا به عبارت دیگر کاهش سرمایه اجتماعی ارتباطی و حمایتی، را رد می‌کند و از سوی دیگر یافته‌های مشایخ (۱۳۸۲)، کراوت و دیگران (۱۹۹۸)، سندرز و همکاران (۲۰۰۰)، نی (۲۰۰۱)، نی و اربرینگ (۲۰۰۰)، لارسون و همکاران (۲۰۰۱) را تایید می‌کند.

منابع

- ال. دریفوس، هیوبرت. (۱۳۸۳)، درباره اینترنت، ترجمه: علی فارسی نژاد، تهران: ساقی.

۲۹ بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در ...

- باستانی و صالحی هیکویی، سوسن و مریم. (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی‌های ساختی تعاملی و کارکردی شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران، **نامه علوم اجتماعی**، شماره ۳۰.

- پورشهریاری، مه سیما. (۱۳۸۶)، مقایسه افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباط خانوادگی دانش آموزان دختر کاربر و غیر کاربر اینترنتی دبیرستان‌های تهران، **مجله مطالعات روانشناختی** دانشکده علوم تربیتی و روانشناختی دانشگاه الزهراء، دوره ۳، شماره ۲.

- جواهری و باقری، فاطمه و لیلا. (۱۳۸۶) تاثیر استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی و انسانی، **مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی** دانشگاه تربیت معلم تهران، سال ۱۵، شماره ۵۸ و ۵۹.

- چلبی، مسعود (۱۳۷۵)، **جامعه شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی**، تهران: نشرنی

- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۴)، **جامعه شناسی**، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: نی

- ریتزر، جورج (۱۳۷۷)، **نظریه‌های جامعه شناسی در دوران معاصر**، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: علمی.

- فیلد، جان (۱۳۸۶)، **سرمایه اجتماعی**، ترجمه: غلامرضا غفاری و حسین رضاعی، تهران: کویر.

- محسنی و همکاران، منوچهر و... (زمستان ۱۳۸۵)، بررسی اثرات اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران اینترنت، **مجله جامعه شناسی ایران**، دوره هفتم، شماره ۴.

- مشایخ و برجعلی، مریم و احمد (۱۳۸۲)، بررسی رابطه تنهایی با نوع استفاده از اینترنت در گروهی از دانش آموزان دبیرستانی، **مجله تازه‌های علوم شناختی**، سال ۵، شماره ۱.

- Baymm, N.K. (1997). **Interpreting soap operas and creating community: Inside an electronic fan culture**. In S.Kiesler (Ed), Culture of the Internet. Mahweh, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Benjamin, J. (1999). **The internet effect on teenagers**. [on-line]. <http://www.jbenjamin.Org/research99/report>.
- Burt, R.S. (1983). Range. In R. S. Burt & M.J. Minor (Eds.), **Applied Network Analysis**. Beverly Hills: Sage.
- Constant, D., Sproull, L., & Kiesler, S. (1996). **The kindness: The usefulness of electronic weak ties for technical advice**. Organization Science, 7 (2).
- Friedkin, N. (1982). **Information flow through strong and weak ties in inter-organization social network** Social Network, 3 (4).
- Granovetter, M. (1973). **The strength of weak ties**. American journal of sociology, 78 (6), 1360-1380.
- Granovetter, M. (1974). **Getting Job: A study of contacts and Careers**. Chicago: University of Chicago Press.
- Hampton, K.N. (2003). **Grieving for a lost network: Collective action in a wired suburb**. The Information Society, 19 (5).
- Hargitjai, E. (2004) "internet Access and Use in Context", **Journal of New Media a Society**, 6 (1).
- Haythornthwaite, C. (2002). **Strong, weak, and latent ties and the impact of new media**. The Information Society, 18 (5).
- Kapor, M. (1993, July/ August). **Where is the digital highway really heading?** Wired, 94, 53-59.
- Koku, E., Nazer, N., & Wellman, B. (2001). **Netting scholars: Online and offline**. American Behavioral Scientist, 44 (10)..
- Kraut, R. Kiesler, S. Boneva, B. Cummings, J. Helgeson, V. and Crawford, A. (2001) Internet Paradox Revisited. **Journal of Social Issues** 58 (1).

- Kraut, R., Lundmark: V., Patterson, M., Kiesler, S. and Mukapadhyay, T. (1998) "**Internet Paradox: A Social Technology that reduces Social Involvement and Psychological Well-being?**" *American Psychologist*, 53.
- Kraut, R., Mukhopadhyay, T., Szczpula, J., Kiesler, S., & Scherlis, W. (1998). **Communication and information: Alternative uses of the Internet in household.** In Proceeding of the CHI 98. New York ACM.
- LaRose, R., Eastin, M.S., & Gregg, J. (2001). Reformulating the Internet paradox: Social cognitive explanations of Internet use and depression. **Journal of Online Behavior**, 1/2[online]. Available: <http://www.behavior /JOB/v ln2/paradox.html>
- Leung, L. a Lee, P. (2004). "Multiple Determinant of Life Qualit: The Role of internet Activities, use of New Media Social Support and Leisure Activities" **Journal of Telematics and informatics**, Vol xxx, xxx-xxx
- Muller, C. (19'99, July 5-7). **Networks of "personal communities" and "group communities" indiffent online communication services.** Paper presented at the Proceedings of the Exploring Cyber Society: Social, Political, Economic and Cultural Issues, University of Northumbria at Newcastle, United Kingdom.
- Nie, N. H. (2001). Sociability, interpersonal relations, and the Internet: Reconciling conflicting findings. **American Behavioral Scientist**, 45 (3).
- Nie, N. H., & Erbring, L. (2000). **Internet and society: A preliminary report.** tanford, CA: Stanford Institutc for the Quantitative Study of Society.
- Pickering, J. M., & King, J. L. (1995). **Hardwring week ties: Interorganizational computer-mediated communication, occupational**

communities, and organizational chang. Organization Science, 6 (4).

- Pinkatt, R. (2003). **Community technology and community building: Early results from the Community connections project.** The Information Society, 19 (5).
- Sanders, C.E, Field, T.M, Diego, M, & Kaplan, M. (2000). **The Relationship of internet use to depression and social isolation among adolescents,** "Adolescence" Vol. 35, No.138.
- Schwarz E. (1996). **Netoclivism: How citizens use the Internet.** Sebastopol, CA: Songline Studies.
- Sproull, L. S., & Kiesler, S. B. (1991). **Connections: New ways of working in the networked organization.** Cambridge, MA: MIT Press.
- Tarrow, S. (1998). **Fishnets. Internets and catnets: Globization and transnational collective action.** In M.Hanagan, L. Moch, & W. TeBrake (Eds.), The past and future of collective action. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wellman, B. (2001). Physical place and cyber place: The rise of personalized networking. **emational Journal of Urban and Regional Research**, 25.
- Wellman, B. Boase, J. Chen, W. (2002) **"The Networked Nature of Community: online and off line"**. IT & Society, 1 (1).
- Wellman, B., Salaff, J., Dimitrova, D., Garton, L., & Haythornthwaite, C. (1996). **Computer networks as social networks: Collaborative work, telework, and virtual community.** Annual Review of Sociology, 22.
- Wellman, B. and Frank, K. (2001). **Network capital in a multi-level world: getting support from personal community.** in: Social Capital: Theory and Research

۳۳ بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در ...

- Welman . B, Quan Haase . A, Witte. J, Hampton .J. (2001) “**Does the Internet Increase, Decrease, or Supplement Social Capital?**” Social Network, Participantion, and Community Commitment, A summary of article publish in American Behavior Scientist, Vol. 45 (3).
<http://www.chass.utoronto.ca>
- Williams, D. (2006). On and off the net: Scales for social capital in an online era. **Jurnal of Computer-Mediated Communication**, 11 (2), article . <http://Jcmc.indiana.edu/vol11/issue2/ williams.html>

۳۴ بررسی سرمایه اجتماعی کاربران اینترنتی در ...